

„GYEREKEKNÉL NINCSENEK JOBB OLVASÓK”

A meseíró Móricz Zsigmond leveleinek tükrében¹

Móricz Zsigmond meseíró munkásságáról (talán nem túlzás azt állítani: meseíró énjéről) időnként újabb és újabb elemzések születnek. Általában ugyanazokból az alapokból építkeznek: Móricz verses állatmeséi a magyar népköltészetből, népmesékből eredeztethetők, és az író korai, később meghaladott műveiként értelmezhetőek, amelyekkel a szépirodalom egyéb területein elért sikerei után Móricz véglegesen szakított. E két állítás más megvilágításba kerül az eddig kiadatlan Móricz-levelek ismeretében. Az alábbi fejtegetés azokat a Móricz-leveleket, levéldízeteket kívánja bemutatni, amelyek árnyalják a meseíró Móriczról alkotott képet és új adatokkal szolgálnak a fentebb említett két állításhoz.

Móricz életrajzi adatait figyelembe véve tudjuk, és leveleiben is hangsúlyos szerepet kap, hogy verses állatmeséi kötetbe rendezésük előtt Az Ujság című napilapban jelentek meg. Tény az is, hogy az állatmesék irodalmi körökben egyáltalán nem keltettek semmilyen visszhangot. Egy budapesti napilap gyermekrovatában egy ismeretlen szerkesztő, gyakran álnéven írt versei – érthető módon – nem hozták lázba a kor irodalomértő olvasóit. Szerzőjük 1908-ban kötetbe rendezve kiadta meséit *Erdő-mező világa* címmel; a könyvnek ugyanaz lett a sorsa, mint a folyóiratban közölt mesekorpusznak. Szilágyi Géza szavaival élve:

„Jóformán senki sem vette észre. Csak a minden szépre áhítatosan figyelő Elek Artúr írt róla a Nyugatba.”²

Már Elek Artúr ismertetése is arra az ellentétre épül, hogy egyrészt látjuk a *Hét király* ekkor már „befutott”, nagy tehetségű, nagy reményekkel teli íróját, másrészt azt a Móriczot, aki valamilyen elsőre érthetetlen oknál fogva megírta ezeket a furcsa verses meséket. Az 1908-as megjelenést követte egy 1912-es bővített kiadás *Boldog világ* címmel, melyet recenzálva Babits a népiességben véli megtalálni a kapcsolatot Móricz korai verses meséi és a későbbi „igazi”, „nagy”, „komoly” Móricz-művek között. A népmeséből való építkezés gondolata Szilágyi Géza 1924-es tanulmányában is megjelenik. Mindhárom írás fiatalkori zsenének tekinti az *Erdő-mező világa*, és a *Boldog világ*, illetve – Szilágyi említi: – Az Ujságban megjelent meséket, később túlhaladott, a magyar népmeséből eredeztethető írásoknak. A levelekből kiderül, hogy Móricz verses meséinek egyáltalán nem a magyar népmesekincs az alapja. Továbbá az is, hogy Móricz elismert, sikeres íróként sem szakított végleg a mesével.

Az általánosan elterjedt elmélet, miszerint Móricz verses meséinek alapjául a magyar népmese szolgált, valószínűleg részben onnan ered, hogy a fiatal Móricz 1903-tól kezdődően több ízben járt Szatmár megyében népdalgyűjtő úton. Való igaz, hogy Móricz utazá-

* A tanulmány a DigiPhil (A magyar irodalomtudomány filológiai portálja), a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet közös projektje, *Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikái kiadása (1892–1913)* keretében, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával készült (azonosítószám: NKFIH K 116201).

sai során népmeséket is gyűjtött, a levelezésből azonban teljesen egyértelművé válik, hogy csak az 1905-ös útja során. Előtte kizárólag a népdalok gyűjtésére koncentrált. Verses meséi pedig már 1904-től jelentek meg Az Ujság hasábjain. Tehát kronológiai szempontból ez az elképzelés nem állja meg a helyét. Nyilván nem kizárt, hogy a népdalok mellett meséket, mondókákat is hallott, amelyek megragadták a fantáziáját, de a levelek szerint 1903-ban és 1904-ben, vagyis első és második szatmári útján figyelmének fókuszában a népdalok álltak.³

Verses állatmeséinek eredetéről, mesefelfogásáról Móricz 1904-es levelében ír. Későbbi feleségének, Holics Jankának szóló levelében a következőket olvassuk: „Lám én pihenésül gyakoroltam az ujjam s megirtam nagyjából egy mesét: Szent a béke, (a juhok és farkasok közt.) Aesopus után 70 kr. Ha ez az ötlet sikerül, s beválik, akkor a jövő héten kész lesz egy kis kötet állatmese a mit Gyulai urnak akarok elvinni, hogy a Franklinnál adja ki. Ez volna az első könyvem.⁴ Az aesopusi mesék közt van egy pár, a mi megtetszett s tán át lehet alakítani – magyar naiv mesének. Ott t. i. erkölcsi tanulságos mese, de én mulattató mesélő mesének szeretném kidolgozni. Ez egészen új mesefaj a verses mesék közt.”⁵

A forrás tehát, Móricz elmondása szerint: Ezópusz volt; feltehetően egy 70 krajcáros ifjúsági kiadvány meséiről van szó, mely négy vízfestmény után készült színnymatú képekkel.⁶ Móricz nem a népmesét tekintette verses állatmeséi alapjának, ő egyenesen meg akarta teremteni a magyar naiv mesét, amely nem erkölcsi szabályok közé zárja a gyerekeket, hanem szórakoztatja őket. Kappanyos Andrásnak az Alföldben megjelent 2005-ös tanulmánya azt látszik igazolni, hogy Móricz az a törekvése célt ért. „Míg a didaktikus versek jobb esetben a társadalom vagy az anyagi világ valamilyen általános szabályára vagy ismeretére akarnak megtanítani (nem szabad átmenni az útesten, tisztelni kell az öregeket stb.), de jellemzően csak közhelyeket és előítéleteket sulykolnak (az őz gyámmoltalan, a róka ravasz, a farkas gonosz), addig ezek a szövegek a nyelv, a ritmus, a kreativitás spontán és szabad élvezetét tanítják. Átadják a forma- és kritériumkészletet, anélkül, hogy oktrojálnák a közhelyeket és előítéleteket. Nem próbálnak meggyőzni semmiről, még arról sem, hogy az olvasással megszerezhető kultúra hasznos és értékes. Egyszerűen csak megmutatják, hogy milyen gazdag, élvezetes és szabad.”⁷

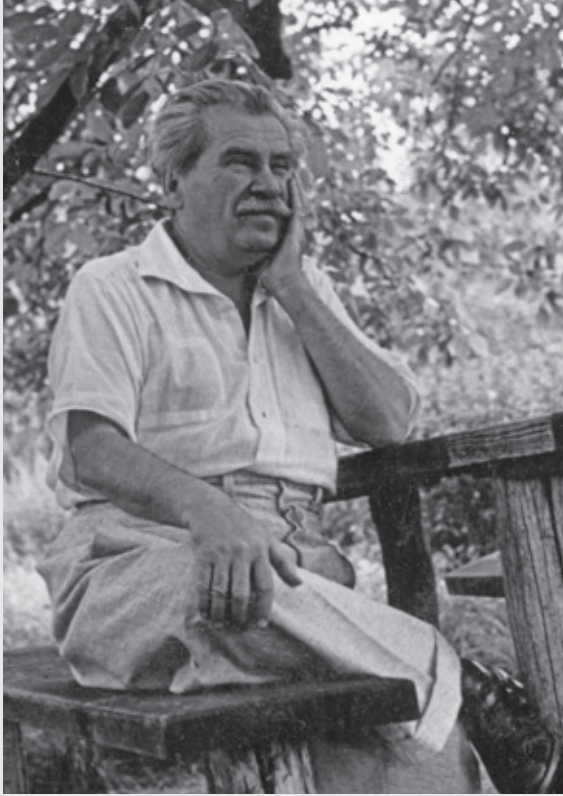
Mielőtt rátérünk a másik levélre, amelyben Móricz egyértelmű jelét adja, hogy verses meséinek forrása nem a magyar népmesekorpusz, érdemes elidőzni egy lélegzétvételyit Móricz mesefelfogásánál. Móricz meséit gyakran állítják be erkölcsi tanításként, nevelésre alkalmas eszközként, például: „az európai népmeseirodalomban vándorló, így a magyar folk-

lórba is átszüremkedő motívumok közül elsősorban azokat veszi át, amelyek valóságigényűek, tanító-nevelő szándékúak.”⁸ Vagy: „Móricz is ráérezett a mondák népi történelemszemléletére, hazaszeretetre nevelő hatására.”⁹ Móricz célja – mint az idézett levélrészlet is mutatja – egyértelműen a mulattatás. „Kortársai közül úttörőként szórakoztatni akar írásaival, nem a pedagógiai, hanem az esztétikai értéket részesíti előnyben”¹⁰ – mondja Végh Balázs Béla. Érdemes megfigyelni: az esztétikai értéket részesíti előnyben, de nem veti el a pedagógiai nézőpontot sem. Úgy akar nevelni, hogy az észrevétlen maradjon és élvezetet, élményt nyújtson a gyermek lelki érettségi fokához és szellemi érettségéhez képest, mint ezt az Uránia hasábjain megjelent recenziója is tanúsítja.

Móricz 1903-as könyvkritikájának elemi mondani-
valója (egy gyerekeknek szóló történelemkönyvet elemez) a következő: „a gyerekeket fel kell emelni, hogy mély nyomot hagyhassunk bennük.”¹¹ Barang, *A magyar szabadságharcz története* című könyv ismertetésénél azt kifogásolja, hogy a könyv szerzője a gyerekekhez lekicsinylően lehajolva, lealacsonyodva azt gondolja, hogy elég egy történetet „valami természetellenesen gyengéd hangon duruzsolva” elmondani. Móricz szerint inkább másra kellene törekedni: „Hadd lubiczkoljanak boldog vidámsággal a tudomány vizében, – még akkor is, ha csak egy kicsi medenczét töltsünk meg nekik vele.”

Bár túlzás lenne Móriczsal együtt azt állítani, hogy új mesefajt teremtett, a meséhez, gyerekekhez való hozzáállása ritka érzékenységről árulkodik. S hogy mennyire új és szokatlan volt a maga korában az a hang, ahogy a gyerekekhez szólt, mutatja első olvasója és kritikusa, az ekkor még menyasszony Holics Janka tanácsstalansága is. 1904 április 1-jén küldött levelében a *Többet ésszel mint erővel* című verses mesére célozva ezt kérdi: „Micsoda vers az, amit küldött? Csak töredék? Állatmese? Vagy csak rigmusok? mi ez?”¹²

Tény, hogy a móriczi verses mesék letisztultságukban, megformázottságukban hasonlítanak a népi költészet műveihez, ugyanakkor Borbély Sándor szavával élve: „karakterisztikus az is, ahogy Móricz kerül meséiben a tündéries-irracionális elemeket,”¹³ ami pedig általában a népmesék jellemző tulajdonsága. Móricz egy jóval realisabb mesefogalommal dolgozik, mint amit a népmesék világában megszokhattunk, valóban nincsenek benne tündérek, boszorkák, varázslények és igazából csodák és hősök sem. Kappanyos András szerint Weöres Sándor verseivel állnak rokonságban. *A Török és a tehenek*, az *Iciri-piciri* versekről megállapítja: „a legtöbb ember valószínűleg népköltésnek gondolja, esetleg (a versek írásakor még meg sem született) Weöres Sándornak tulajdonítja őket, amit az is elősegít, hogy óvodás korunkban még nincsenek képzeletünk az írói személyiség mibenlétéről

és jelentőségéről.¹⁴ Egy kicsit merész gondolat kísérellettel Mórícz meséi a modern verses mesékkal is hasonlóságot mutatnak, hiszen egyiknél sincsenek hősök, nincs jelen a klasszikus vagy varázsmesét jellemző csoda, a varázslat, ugyanakkor nagyon hangsúlyos szerepet kap a humor, a nyelvi humor, ami lehet akár groteszk és abszurd.¹⁵ Gondoljunk csak például Varró Dániel gyerekverseire. Végh Balázs Bélát idézve: Mórícz kortársai közül „ő érez rá elsőknek a gyermekköltészet sajátosságaira, esztétikai minőségére; verseiben jelenik meg először értéként a művészeti szép, a bájos, naiv, a szomorú, nonszensz és a groteszk.”¹⁶

A másik levél, amiben Mórícz arról vall, hogy verses meséi nem magyar népmesei eredetűek, 1913-ból származik. A Révai Testvérek 1913-ban felkérte Móríczot arra, hogy írjon egy mesekönyvet, amely a kiadó gondozásában jelent volna meg. Az egyébként – Mórícz szerint – tetszetős terv az volt, hogy „írássék meg a magyar népmeséknek egy olyan gyűjteménye, amelyben ki vannak válogatva a legszebb meséink és ne ezzel az örökös »Egyszer volt hol nem volt« formával ahogy minden paraszt mese van írva, hanem könnyen, irodalmi stílusban és megtisztítva szennytől és fölösleges dolgoktól ismétlésektől.” Mórícz azt írja Révainak 1913. nov. 15-én küldött levelében: „ez a terv nagyon tetszetős és kellemes, de ha az ember megpróbálja megvalósítani, rájön, hogy nemcsak hogy nem egyszerű dolog, de lehetetlen.” Mórícz indoklása szerint: a magyar mesekincs önálló, önmagában is megálló műfaj, ha megváltoztatására törekszünk, az „purgálás, kasztrálás: nem irodalmi feladat; tanároknak való lelketlen szórakozás”. A magyar népmesét nem lehet átírni a nép intenciói szerint, ami pedig ettől el-

tér, hamisítás, a mese meghamisítása. Egészen más dolog Mórícz szerint, ha egy-egy meséből színdarabot vagy szimfonikus hangversenyt komponálnak, így nem károsodnak azok az alapsémák, amelyek a népmesék alapját szervezik. A levél további részében azt írja, az állatmeséi írásakor is megmaradt ugyan „a néps a gyermek egyszerű látkörében,” de a kötet nem népmese gyűjtemény és meséi nem népmese-átiratok.¹⁷

A Révai testvérek felkérését ugyan elutasította, de ugyanebben az évben írt egy mesejátékot, mely „történi a magyar népmesében.”¹⁸ A *Három boldog ember* a Figyelő 1913-as 3. számában jelen meg,¹⁹ de szintén leveleiből tudjuk, hogy eredetileg a Virter Ferenc-féle Századok Legendái nevű periodikumába szánta. „Sajnálattal kell visszaadnom a mesejátékot. Nem mintha rossz volna, de nem illik bele a lapom keretébe. Nagyon rikitó az én sima, csiszolt, arisztokratikus milieumban.”²⁰ – írja Virter Ferenc. Mórícz válasza: „nagyon sajnálom, hogy a Három boldog ember nem találkozott Benned azzal a belső egyszerű emberi érzéssel, amely kiérezte volna, hogy itt a magyar népnek, sőt minden népköltésnek egyik legmélyebb és legdrágább legizőbb mese drágakövével kerül szembe.”²¹ Amire témánk szempontjából érdemes odafigyelni ennél a levélidézethél: Mórícz valóban felhasználta a népmesei alapokat, például a *Három boldog ember*nél – de nem a verses állatmeséinél. Továbbá: bár verses állatmesét nem írt többé, nem helytálló az a megállapítás, hogy teljesen szakított a mesével a *Boldog világ* kiadása után. Érdemes lenne megnézni a levélkorpuszt 1913 után is, a meseíró vagy meseelemeket használó Mórícz szempontjából. Életrajzi adataiból tudjuk, hogy 1938-ban kiadta a *Pipacsok a tengeren* című meséjét, ami 1906 folyamán már megjelent Az Ujságban, de akkor nem hozta meg a várt írói áttörést, sőt semmilyen visszhangra nem talált. Valószínűleg azért, mert a gyermekrovatban jelent meg, a verses állatmesékhez hasonlóan. Érdekes elképzelés, mi lett volna, ha Mórícz *Hét krajcára* ugyanitt, Az Ujság gyerekrovatában, és nem a Nyugatban jelenik meg. Elek Artúr hívja fel a figyelmet arra, hogy Mórícz novellái és meséi között nem olyan nagy az eltérés: „A »Judit és Eszter« meg éppen csupa gyönyörű, dagadó mese. Ezt is szabad.” – írja Elek. Ez egyébként nem egyedülálló jelenség, például Kovács Magda, szlovákiai magyar író esetében is megfigyelhetjük, hogy több meséje, például a *Kiskigyó*, témáját és nyelvezetét tekintve beillene az író novellái közé, de mivel mesekönyvben jelent meg, mesekönyvre jellemző illusztrációkkal, meseként kezeljük.

A mesei motívumok Mórícz egész életművét végigkísérik. Megtaláljuk őket a *Légy jó mindhalálig* című regényében: „Misi a vándorlásmotívumon alapuló mesék hőseként, mint «a szegény ember legkisebb fia»”²² járja útját. Mint arra Szilágyi Zsófia is utal,²³ Mórícz saját életét is mint egy mesét mondja el. Például *Éle-*

tem regénye című művében, ahol magát a szegénységből kitörő királyfiként jellemzi: „Minden népmesének az a tendenciája, hogy a szegény elmegy királynak. A parasztsorból való kivándorlás: ez a mese.”²⁴

Móricz számára a mese egész pályája során fontos maradt, bár 1912 után nem írt és nem adott ki verses állatmeséket. Az eddig nem ismert levelekből az is kiderül, hogy állatmeséi alapjául nem a népmesék szolgáltak. Móricz új mesefajt, a magyar naiv mesét szerette volna megalkotni, amely nem tanítani, hanem gyönyörködtetni akar. Írójukban mintha egy-

szerre lenne jelen a gyermek performanciája és a felnőtt kompetenciája, vagyis mintha egyszerre lenne a formai követelményekben jártas felnőtt és a spon-tán szövegalkotás szintjén levő gyermek.²⁵ Ez a különös gyermek-felnőtt egyszerre-lét nemcsak a mesék írójában, hanem az olvasóban is megteremtődik. Babits Mihály így fogalmaz 1910. május 7-én írt levelében Móricz *Erdő-mező világa* című könyvével kapcsolatban: „Gyerekeknél nincsenek jobb olvasók, – de e könyvednek én is olyan olvasója voltam, mint egy gyerek.”²⁶

JEGYZETEK

- 2 SZILÁGYI Géza, „A boldog világ költőjéről II.”, *Nyugat*, 4. sz. (1924), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00353/10672.htm>.
- 3 Számos levél áll rendelkezésre az 1903-as és 1904-es évekből, amikor Móricz szatmármegyei gyűjtőútjával kapcsolatban népdalokat említ. Például Móricz levele Holics Jankának 1904 augusztusából: „Éppen 400 nótával megrakodva indulok, azaz megyek Nagykároly felé.” MÓRICZ Zsigmond, „Holics Jankához”, 1904. aug. 7., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.542#p.8>. Móricz levele Vargha Gyulának 1905. márc. 28-án először említi a népmesegyűjtéssel kapcsolatos terveit: „Április elsején, szombaton szándékozom utra indulni Szatmárba, mesét gyűjteni. Fonográfot is viszek és gyorsírással fogom leírni a meséket.” MÓRICZ Zsigmond, „Vargha Gyulának”, 1905. márc. 28., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.642#p.2>.
- 4 Móricz első könyvét valóban a verses állatmesékből állította össze, azonban csak négy év múlva, 1908-ban jelent meg a Lampel Kiadónál *Erdő-mező világa* címmel. MÓRICZ Zsigmond, *Erdő-mező világa*, Benedek Elek Kis Könyvtára 109 (Budapest: Lampel, 1908).
- 5 MÓRICZ Zsigmond „Holics Jankához”, 1904. márc. 16., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.434#p.15>.
- 6 *Ezopus száz meséje az ifjuság számára*, Budapest: Lauffer Vilmos, 1895. Forrás: Corvina. A magyar könyvkereskedők együletének közlöny-e XXVIII, 34–35. sz. (1895): 142.
- 7 KAPPANYOS András, „Kedvencek a kánon peremén (Móricz verses meséi)”, *Alföld* 156, 9. sz., (2005): 87.
- 8 BORBÉLY Sándor, „A gyermekeknek író Móricz”, *Kortárs* 23, 7. sz., (1979): 1073.
- 9 Uo.
- 10 VÉGH Balázs Béla, „Móricz Zsigmond és a magyar gyermekköltészet”, *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 53, 4. sz., (2018): 70.
- 11 m. z., „1848–1849. A magyar szabadságharc története. A tanuló ifjuság számára írta Barang. Budapest, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. 226. l.”, *Urania*, 4. sz. (1903): 190.
- 12 HOLICS Janka, „Móricz Zsigmondhoz”, 1904. ápr. 1., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.452#p.20>.
- 13 BORBÉLY Sándor, „A gyermekeknek író Móricz”, *Kortárs* 23, 7. sz., (1979): 1073.
- 14 KAPPANYOS András, „Kedvencek a kánon peremén (Móricz verses meséi)”, *Alföld* 156, 9. sz., (2005): 82.
- 15 A modern mese leírását lásd itt: LOVÁSZ Andrea, Navigátor: kortárs gyerekirodalmi lexikon: böngésző és olvasókönyv, (Szentendre: Cerkabella Könyvkiadó, 2010), 12.
- 16 VÉGH Balázs Béla, „Móricz Zsigmond és a magyar gyermekköltészet”, *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 53, 4. sz., (2018): 71.
- 17 MÓRICZ Zsigmond „Révai Mórhoz”, 1913. nov. 15., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.1427#p.6>.
- 18 MÓRICZ Zsigmond, *Színművek 1909–1913*, (Budapest: Szépirodalmi, 1956), 455.
- 19 MÓRICZ Zsigmond, „Három boldog ember”, *Figyelő* 3 (1913): 2:26–40.
- 20 VIRTER Ferenc, „Móricz Zsigmondhoz”, 1913. márc. 5., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.1336#p.7>.
- 21 MÓRICZ Zsigmond, „Virter Ferencnek”, 1913. márc. 5–7., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.1338#p.2>.
- 22 K. T., „Móricz Zsigmond, Légy jó mindhalálig”, *Kritika* 15, 11. sz., (1986): 36.
- 23 SZILÁGYI Zsófia, *A továbblélelő Móricz*, (Budapest, Pozsony: Kalligram, 2008), 235.
- 24 MÓRICZ Zsigmond, *Életem regénye*, Regények VI (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978), 737.
- 25 KAPPANYOS András, „Kedvencek a kánon peremén (Móricz verses meséi)”, *Alföld* 156, 9. sz., (2005): 87.
- 26 BABITS Mihály, „Móricz Zsigmondnak”, 1910. máj. 7., in MÓRICZ Zsigmond, *Levelezés: 1892–1913*, kiad., jegyz. CSÉVE Anna et al. (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019), hozzáférés: 2019. 03. 16., <http://digipihil.hu/o:mzs-lev.tei.1010#p.4>.

Hangácsi Szusanna: 1989-ben született Kassán. A Miskolci Irodalomtudományi Doktori Iskolában szerzett abszolutóriumot, jelenleg könyvtárosként dolgozik.